

КОНОТАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ ТОПОНІМІВ

Арделян О. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов та методик їхнього навчання
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна
orcid.org/0000-0002-7166-0095
evardelyan@gmail.com*

Ключові слова: *конотація, фразеологічна одиниця, семантичний стрижневий компонент, власноіменний компонент.*

У положеннях наукової статті автор проводить аналіз, що топоніми, несучи у собі інформацію про культуру, традиції, суспільне і політичне життя певного народу, можуть ставати частиною фразеологічних одиниць. При цьому топонім виступає у ролі своєрідного символу, що містить культурно-історичну інформацію. Таким чином, крім ідентифікації об'єкта в просторі, топонім у складі фразеологічних одиниць виконує символічну та аксіологічну функції.

У семантичній структурі власноіменних компонентів відбувається перерозподіл ієрархічної залежності денотативних та конотативних компонентів: останні витісняють з ядра значення оніма денотативну сему і переміщуються з периферії лексичного значення до його центру. Таким чином, зрозуміло, що конотація не нашаровується на основний зміст, а перебуває у складній взаємодії з ним. Власноіменні компоненти можуть мати оцінний характер, відображаючи при цьому панівну суспільну оцінку певних географічних об'єктів. За кожним власним іменем у фразеології закріплюється певний стереотипний набір ознак. Конотації власних назв є оцінними і здебільшого характеризують географічні об'єкти за різними ознаками. Вони виникли на основі певних ознак цих назв, їхніх властивостей, розмірів, характеристик тощо. Так, значний прошарок ономастичної лексики увійшов до складу фразеологічних одиниць у зв'язку з поширенням християнства. Як і античні фразеологізми, вони належать до міжнаціональних одиниць і трапляються у фразеології різних мов.

На тип конотативного значення впливає характер денотативної співвіднесеності компонента «власна назва». На основі співвіднесеності власноіменного компонента з денотатом виділяються одnodенотатні імена, за якими закріплюються одиничні поняття, та багатоденотатні, які характеризуються відсутністю конкретної денотативної співвіднесеності. Конотації одnodенотатних імен виникають на основі енциклопедичної інформації про денотат імені і зумовлюються історичними факторами, значущістю й важливістю історичних подій для суспільства. Багатоденотатні власноіменні компоненти відзначаються узагальненим, метафорично-образним значенням, яке виникає в результаті різноманітних можливостей іншого сприйняття власних імен іншою особою.

У складі фразеологізмів топоніми можуть зберігати свій онімічний характер, вказуючи на конкретний об'єкт. Виконуючи роль семантичного стрижневого компонента, такі власні назви несуть інформацію про конкретний денотат географічного об'єкта та пов'язані з ним події культурного, історичного та побутового плану, що є необхідною умовою для розуміння значення ускладненого мовного знаку.

THE CONNOTATIVE MEANING OF TOPONIMS IN ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS

Ardelian O. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Languages and Teaching Methodology
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
Shevchenko str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7166-0095
evardelyan@gmail.com*

Key words: *connotation, phraseological unit, semantic core component, proper name component.*

In the article the author analyzes that toponyms containing information about the culture, traditions, social and political life of a people, can become part of phraseological units. The toponim acts as a kind of symbol have cultural and historical information. Thus, in addition to identifying the object in space, the toponim in the phraseological units performs symbolic and axiological functions.

In the semantic structure of proper names components there is a redistribution of the hierarchical dependence of denotative and connotative components: the latter displace the denotative component from the nucleus of the onim meaning and move from the periphery of the lexical meaning to its center. Thus, it is clear that the connotation is not layered on the main content, but is in complex interaction with it. Toponimic components can be evaluative in nature, reflecting the prevailing public evaluation of certain geographical features. Each proper name in phraseology is assigned a certain stereotypical set of features. The connotations of proper names are evaluative and mostly characterize geographical objects on various grounds. They arose on the basis of certain features of these names, their properties, sizes, characteristics and so on. Thus, a significant layer of onomastic vocabulary became part of phraseological units in connection with the spread of Christianity. Like mythological phraseology they belong to interethnic units and are found in the phraseology of different languages.

The type of connotative meaning is influenced by the nature of the denotative correlation of the component "proper name". On the basis of the correlation of the proper name component with the denotation, single-denotative names are distinguished, for which single concepts are fixed, and multi-denotative, which are characterized by the absence of a specific denotative correlation. Connotations of one-denotation names arise on the basis of encyclopedic information about the denotation name and are determined by the importance of historical events for society. Multi-denotative proper name components are marked by generalized, metaphorical and figurative meaning, which arises as a result of various possibilities of different perception of proper names by another person.

As part of phraseology, place names can retain their onimic character, pointing to a specific object. Acting as a semantic core component, such proper names carry information about a particular denotation of a geographical object and related cultural, historical and everyday events, which is a necessary condition for understanding the meaning of a complex linguistic sign.

Постановка проблеми. На лінгвістичну активність топоніму вказує його здатність входити до складу стійких поєднань і фразеологічних одиниць. Фразеологічні одиниці (ФО) можуть бути представлені двома видами: номінативними

ФО (фразеологізмами, що називають те, чи інше явище дійсності) та комунікативними ФО (фразеологізмами, що є цілими реченнями). Національно-культурна конотація існує на всіх мовних рівнях, однак найбільш виразно виявляється

у фразеології (Б. Ажнюк, Є. Беліцька, Є. Верещагін, В. Костомаров, О. Мамонтов, Л. Мельник, Г. Томахін). Національно-культурна конотація – це всі асоціативні історичні, побутові, емоційно-експресивно-оцінні співзначення, що формуються у семантиці фразеологізму як відображення національної самосвідомості та духовного світу певного етносу й відбиваються в конотативних семах [4, с. 15]. До національно маркованих, лінгвокраєзнавчих компонентів належать і власні імена у складі фразеологізмів.

Об’єкт дослідження становлять англійські фразеологічні одиниці. **Предмет** дослідження охоплює конотативне значення топонімів у складі англійських фразеологізмів.

Мета цієї статті полягає в комплексному описі англійської фразеологізованої топонімії, а також паремійних структур із топонімічним компонентом. У цій роботі дослідження проводиться на матеріалі 317 одиниць, отриманих методом суцільної вибірки з одномовних та перекладних фразеологічних словників [1].

Конотація є додатковим компонентом значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб’єктивними відтінками оцінки, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, культурними аспектами комунікації [5, с. 281]. У складі фразеологічної одиниці оніми можуть по-різному виявляти свою основну категоріальну властивість. Вони можуть зберігати свій онімічний характер, вказуючи на конкретну особу або місце відомих подій. При цьому вживання оніма викликає у адресата мовлення згадку про відомі історичні події, властивості та ознаки, пов’язані із денотатами – реальними носіями імені (за умови, якщо внутрішня форма фразеологізму є прозорою, тобто денотат імені ще не забутий), і вже на їх основі будуються відповідні аналогії. У складі фразеологічних одиниць оніми здатні деонімізуватися і лише генетично зберігати ознаки власних назв. Вони не мають конкретної денотативної співвіднесеності та відзначаються узагальненим, метафорично-образним значенням. В міру зростання абстрактності та за рахунок введення інших, виразніших у плані мотивації фразеологічного змісту, компонентів, відбувається послаблення семантики власної назви та набуття онімом узагальнено-вказівного значення.

Доведеним є той факт, що конотація – це «змістова частина» значення, яка доповнює знання про об’єктивну дійсність знаннями про національно-культурну специфіку, що й викликає відповідний мовленнєвий ефект [3, с. 46].

Основними ознаками конотації І. Арнольд та Й. Стернін називають: а) ознаку доповнення до денотативного аспекту значення; б) вторинність

конотації щодо денотації; в) вираження емоційної, експресивної й оцінної інформації [6, с. 105]. На сучасному етапі конотація розглядається як елемент семантичної структури значення слова. Так, конотативний макрокомпонент, як і денотативний, може належати ядерній частині значення слова. Зрозуміло, що в нейтральних номінаціях домінуючим є денотативний макрокомпонент, а конотативний перебуває переважно на периферії. Та це не означає малозначущості останнього, бо саме периферійні семи конотативного макрокомпонента доповнюють ядро і значною мірою зумовлюють семантичний розвиток слова та його комунікативні варіювання [6].

На думку Є. Беліцької, у сфері власних назв конотативне значення набуває провідної ролі в їхній структурі [2, с. 8]. Це ж стосується і фразеологізованих географічних назв, мовне значення яких витіснене на периферію переносним – конотативним, наприклад: *London ivy* – «лондонський туман»; *London Bridge* – «дитяча гра»; *London Eye* – «Лондонське око – колесо огляду»; *London lady* – «сорт картоплі»; *London lickpenny* – «Лондон, що поглинає гроші»; *London news* – «чутки, плітки»; *London particular* (розм.) – «лондонський туман»; *London smoke* – «темно-сірий колір» (за кольором диму); *to turn (put) best side to London* – «виявити себе з кращого боку»; *bet London to a brick* – «бути повністю впевненим, бути переконаним, знати напевно»; *little London beyond Wales* – «місто Бомарис і графство Пембрукшир» (місто і графство розташовуються в Уельсі, і названі так, тому що багато їх мешканців розмовляють «хорошою» англійською мовою); *as sure as the devil is in London* – «Лондон – порочне місто»; *Lincoln was, London is, and York shall be* – «Лондон – процвітаюче місто»; *Londoner like, as much more as you will take* – «нахабство та безсоромність лондонців»; *Oxford for learning, London for wit, Hull for women, and York for a tit* – «дотепність лондонців»; *Oxford knives and London wives* – «Лондон – ярмарок наречених»; *You could ride bare arse from London on it* (вульг.) – «надзвичайно тупий (про ніж)». Багатство конотацій культурологічно значущого топоніму проявляється в різноманітних неофіційних назвах-прізвиськах (*London* → *The (Big) Smoke*, *Reykjavik*, *Big City*, *The Square mile*).

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду відображення культурних знань на образній основі фразеологічних одиниць з топокомпонентом виділяються: 1) національно-культурні фразеологічні одиниці (власне англійські ФО); 2) міжкультурні фразеологічні одиниці (ФО, запозичені з інших мов). Більшість досліджуваних фразеологізмів, будучи плодом багатовікової розумової та духовної творчої діяльності народу, виникло на національній основі (89 %).

Джерелами національно-культурних фразеологічних одиниць з топонімами (289 од.) є: 1) соціально-історичні події (34 %), наприклад, *meet one's Waterloo* – «зазнати поразки»; 2) народна творчість (9 %), наприклад, *have kissed the Blarney stone* 1) «бути підлесником»; 2) (груб.) «мати здатність розмовами схилити дівчину до статевої близькості» (згідно з народною легендою, камінь біля замку Бларні в Ірландії дає таку здатність тому, хто його поцілує); 3) літературні джерела (4 %), наприклад, *Canterbury story/tale* – «дитяча казка, вигадка, байка»; 4) повсякденне суспільно-економічне життя людей (53 %), наприклад, *merit Dunmow fitch* – «перебувати у щасливому шлюбі» (згідно зі старовинним звичаєм, що зберігся в містечку Данмоу, графство Ессекс, кожна подружня пара отримує копчений свинячий окіст, якщо подружжя не сварилося цілий рік). До цієї групи належать вирази, що позначають наркотики, алкогольні напої та хвороби, наприклад, *California turnarounds* – «амфетаміни», *Bristol cream* – «херес», *Newcastle disease* – «атипова чума», а також вирази, джерелом яких з'явився рослинний і тваринний світ, наприклад, *Cambridge oak* – «верба», *Jack of Dover* – «морська мова (риба)».

Джерелами міжкультурних фразеологічних одиниць із топокомпонентом (усього 28 одиниць) є різного виду запозичення: 1) біблійні запозичення, наприклад, *plagues of Egypt* – «єгипетські страти, нестерпно тяжке становище, біда, лихо», *the tower of Babel* – «Вавилонська вежа, змішання мов, шум, метушня», *Sodom and Gomorrah* – «Содом і Гоморра, місце розпусти, жадливий безлад, шум, метушня, бардак, плутанина»; 2) міфологічні запозичення, наприклад, *pile Ossa on Pelion* – «без потреби ускладнювати, займатися непотрібною справою», *hot as Hades* – «надзвичайно жарко», *black as Hades* – «безрадісний, безпросвітний», *cross the Styx* – «перейти Стікс, вмирати»; 3) запозичення з інших джерел та мов (переважно з латинської та французької), наприклад, *the land of Cockaigne* – «Лондон та його околиці, країна достатку та ледарства, рай земний» (франц. *Pays de Cocagne*), *do at Rome as the Romans do* – «з вовками жити, по-вовчи вити» (лат. *Si fueris Romae, Romano vivito more*).

Результати кількісного аналізу джерел появи фразеологічних одиниць, у структурі яких функціонують топоніми: національно-культурні (289 од., 91 %), міжкультурні (28 од., 9 %). Очевидне переважання національно-культурних ФО з топокомпонентом є результатом багатовікової саморефлексії англійського народу.

Кількісний аналіз національно-культурних ФО з топонімом наочно показує, що поява більшості фразеологізмів пов'язана з повсякденним

життям людей, їхньою суспільною, економічною, політичною та виробничою діяльністю (53 %). Менш продуктивним джерелом походження досліджуваних лексичних одиниць (34 %) є історичні події та факти давно минулого. Фразеологізми, що беруть початок із народної творчості, становлять 9 %, а найменш продуктивним джерелом національно-культурних ФО є література (4 %). Своєю чергою у групі міжкультурних фразеологізмів переважають біблійні запозичення (60 %). Менш продуктивною, але досить значною за кількістю одиниць, є група ФО, запозичених з греко-римської міфології (25 %). Основна частина топонімів-біблеїзмів та міфотопонімів належать до фразеологічних інтернаціоналізмів, які міцно увійшли не тільки до англійської мови, а й до багатьох інших мов світу. У результаті перекладу цих топонімів форма наповнюється новим значенням і змістом. Найменш частотними є фразеологічні кальки з інших європейських мов (15 %). Цей факт є цілком закономірним,

Топоніми у складі досліджуваних фразеологічних одиниць можна поділити на три види: 1) «свої» топоніми (назви британських та американських географічних об'єктів); 2) «чужі» топоніми (назви топооб'єктів інших країн); 3) вигадані топоніми.

Результати кількісного аналізу показують очевидне переважання «своїх» топонімів у складі ФО, що є результатом цілком природного і закономірного процесу, оскільки мова висловлює позамовні явища, які мають комунікативно велику значимість. Отже, що важливіший і значніший топонімічний об'єкт, то «більш охоче» мова лексикалізує його. З цього можна зробити висновок, що лексична атракція сильніше проявляється щодо «своїх» географічних об'єктів, які є більш привабливими для фразеологізації ніж «чужі».

Опозиція «своє – чуже» пронизує у різних видах усю культуру і є одним із головних концептів будь-якого колективного, масового, народного, національного світовідчуття. Аналогічним чином ця опозиція «пронизує» клас топонімічних фразеологізмів, дозволяючи подивитись на них з погляду оцінної семантики. Підведення чуттєвого досвіду під прагматичні категорії призводить до оцінного градування об'єкта, що сприймається за шкалою з позитивними і негативними значеннями: «краще для мене» – «гірше для мене». У «чужих» англійських топонімічних фразеологізмах фіксується переважання негативної конотації, тоді як у фразеологізмах зі «своїми» топонімами переважає позитивна конотація. Таким чином, опозиція «свій – чужий» корелює з опозицією «хороший – поганий».

«Чуже», як правило, розглядається зі знаком «мінус» (наприклад, *on (take) the road to Buenos*

Ayres (табу, евф., розм.) – «стати повією, що працює на сутенера», *the black hole of Calcutta* – «маленьке, тісне та задушливе приміщення», *to go to Canossa* (книж.) – «прилюдно покаятися, принизитися перед ким-небудь»). Евфемістичні назви стоять ближче до негативного полюса, ніж до позитивного, наприклад, назви наркотиків, хвороб та інших неприємних чи непристойних явищ, що містять переважно «чужі» топонімізації: *Adriatic tummy* (сленг) – «розлад шлунка»; *Bombay oyster* (евф.) – «розлад шлунка»; *Dehli belly* – «розлад шлунка»; *Hong Kong dog* – «пронос»; *Malta dog* (мор., сленг, розм.) – «легкий розлад шлунка»; *Neapolitan bone-ache* (груб.) – «сифіліс»; *Rangoon itch* (сленг) – «грибкова статеві інфекція»; *Rangoon runs* – «розлад шлунка»; *client for Rouen* (військ., сленг, груб., евф.) – «солдат, що захворів на венеричну хворобу»; *Tokyo trots*, *Tunis stomach* – «розлад шлунка»; *Acapulco gold* – «міцна, коричнево-золота марихуана з Мексики, дуже високої якості»; *African black* – «марихуана»; *Arctic explorer* – «наркоман, що вживає кокаїн»; *Canadian quail* – «різновид метаквалону»; *Cambodian red* – «червоно-коричнева марихуана з Камбоджі»; *China white*: 1) «чистий або майже чистий героїн»; 2) «фентаніл, синтетичний наркотичний анальгетик»; *Columbian gold* – «марихуана високої якості»; *Machu Picchu* – «міцна марихуана з Перу»; *Mexican brown* – «коричнева мексиканська марихуана»; *Mexican mud* – «слабкий героїн»; *Mexican bush* – «Мексиканська марихуана низької якості»; *go to Cannes* (евф.) – «іти в туалет»; *Havana rider* – «пасажир, який намагається захопити літак»; *Lahore house* – «бордель, публічний будинок».

Висновки. На основі проведеного аналізу англійських фразеологічних одиниць з компонентом-топонімом можна зробити такі висновки: 1) основна особливість фразеологізованих топонімів полягає в їх деонімізації; 2) топоніми у складі фразеологізмів і паремійних структур виконують функцію узагальнення; 3) важливою умовою включення топоніму до структури фразеологізму є його комунікативно-історична значимість; 4) спостерігається очевидна перевага національно-культурних ФО, пов'язаних з повсякденним життям людей, їхньою громадською, економічною, політичною та виробничою діяльністю; 5) фразеологізовані топоніми найбільш яскраво реалізують лінгвістичну опозицію «свій – чужий»; 6) у мові більш охоче лексикалізуються «свої» топонімічні об'єкти, 7) значна частина топонімів характеризується відсутністю стилістичної нейтральності, 8) «своя» культура зазвичай характе-

ризується позитивною оцінкою; 9) у «чужих» англійських топонімічних фразеологізмах переважає негативна конотація.

Вважаємо, що запропонована розвідка містить перспективу для подальшого вивчення впливу топонімічного компонента на фразеологічне значення та комплексного опису англійської фразеологізованої антропонімії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англійські ідіоми. URL: <http://easy-english.com.ua/english-idioms/>
2. Беліцька Є. М. Конотомізація онімів як лексико-семантичний процес : автореф. дис. канд. філол. наук. Донецьк, 2000. 23 с.
3. Мамонтов А. С. Язык и культура. Основы сопоставительного лингвострановедения : дис. докт. філол. наук. Москва, 2000. 326 с.
4. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів : автореф. дис. канд. філол. наук. Донецьк, 2001. 18 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
6. Стернин И. А. Структурная семасиология и лингводидактика. *Русское слово в лингвострановедческом аспекте*. Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1987. С. 104–121.

REFERENCES

1. Anhliiski Idiomy [English Idioms]. Retrieved from: <http://easy-english.com.ua/english-idioms/> (Last accessed: 15 March 2022).
2. Belitska, E. M. (2000) Konotomizatsiya onimiv yak leksyko-semantichnyy protses [Connotomization of onyms as a lexical-semantic process]. (PhD Thesis). Donetsk. 23 p.
3. Mamontov, A. S. (2000) Yazyk i kul'tura. Osnovy sopostavitel'nogo lingvostranovedeniya [Language and culture. Fundamentals of comparative linguistics]. (Dr. Thesis). Moskva. 326 p. [in Russian]
4. Melnyk, A. S. (2001) Kul'turno-natsional'na konotatsiya ukraïns'kykh frazeolohizmiv [Cultural and national connotation of Ukrainian phraseology]. (PhD Thesis). Donetsk. 18 p.
5. Celivanova, O. O. (2010) Lihvistychna entsyklopediia [Linguistic Encyclopaedia]. Poltava : Environment-K. 843 p.
6. Sternin, I. A. (1987) Strukturnaya semasiologiya i lingvodidaktika [Structural semasiology and lingvodidactics]. *Russian word in the linguistic and cultural aspect*. Voronezh : Publishing House of Voron. un-ta. Number 2. P. 104–121. [in Russian]